

SPRAWOZDANIA I RECENZJE

Warsztaty sermonistyczne II: „Polsko-czeskie relacje kaznodziejские w średniowieczu”, Praha, Centrum Medievalistických Studií UK a AVČR, 25–26. 10. 2013 roku¹

W chwili, gdy w Polsce podano do druku tom z rozprawami wygłoszonymi podczas pierwszych warsztatów sermonistycznych („Kaznodziejstwo średniowieczne. Teksty, atrybucje, audytorium. Polska na tle Europy”, Warszawa, 18–19. 11. 2011), w Pradze rozpoczęła się druga konferencja z tej serii, poświęcona tym razem polsko-czeskim relacjom kaznodziejskim.

Związki kaznodziejstwa polskiego i czeskiego w XIV i XV wieku są przedmiotem zainteresowania i badań naukowych prowadzonych w Polsce i w Czechach już od ponad stu lat. Właściwe naświetlenie problemu wpływu czeskich wzorów na praktykę kaznodziejską w XV-wiecznej Polsce, zarówno w odniesieniu do tematyki i teologicznej argumentacji, jak i do teorii *ars praedican-di*, będzie miało z pewnością kluczowe znaczenie dla powstania przyszłej monografii o naszym średniowiecznym kaznodziejstwie. Prace Aleksandra Brücknera, niestrudzonego badacza rękopisów, zwłaszcza tych wywiezionych z Polski do Petersburga, a także późniejszych uczonych, takich jak: Bohdan Vydra, Stanisław Bylina, Jerzy Wolny, Wiesław Wy-

dra, Krzysztof Bracha i innych, wskazują na bardzo bliskie związki środowisk intelektualnych obu nacji na polu kaznodziejstwa. Od czasów Brücknera podstawowym jednak postulatem badawczym jest inwentaryzacja i opis zbiorów kazań z XIV i XV wieku oraz uzyskanie orientacji w zawartości kodeksów, wyłonienie tzw. kolekcji kaznodziejskich, zidentyfikowanie ich autorów, ustalenie atrybucji dla kazań nienależących do znanych kolekcji, edycja najbardziej reprezentatywnych zbiorów.

Zamiarem organizatorów konferencji było skoncentrowanie uwagi na dwu aspektach polsko-czeskich relacji: na wymianie i recepcji tekstów kazań, przepływie ludzi i idei oraz na koncepcji urzędu kaznodziejskiego. Jeśli chodzi o pierwsze założenie programowe, w centrum zainteresowania kilku prelegentów znalazła się osoba czeskiego kaznodziei, dobrze znanego w Polsce, Jana Sylwana (Hieronima z Pragi).

Konferencję otworzył krótkim powitaniem František Šmahel, założyciel i wieloletni dyrektor Centrum Studiów Medievalistycznych, wspólnej jednostki Wydziału Filozoficznego Czeskiej Akademii

¹ Omawiamy w skrócie program konferencji, skupiając się głównie na wystąpieniach polskich uczestników.

Nauk i Uniwersytetu Karola w Pradze. W tej placówce, przypomnijmy, koncentrują się najważniejsze edytorskie i badawcze prace związane z czeskim i środkowoeuropejskim średniowieczem: wydanie pism wszystkich Jana Husa, prace nad dziejami husytyzmu, serie wydawnicze *Studia Mediaevalia Bohemica*, *Colloquia Mediaevalia Pragensia*, a także baza internetowa *Czech medieval Sources online* i inne.

W dyskusji po pierwszym wystąpieniu Stanisława Byliny (*Stuchacze kazań parafialnych. Polska i Czechy XIV–XV w.*) poruszono dwa problemy o zasadniczym znaczeniu, a mianowicie: trudności w ustalaniu, do kogo mogły być kierowane kazania, do kogo mogły być kierowane kazania pisane po łacinie i jaką postacią mogły przybierać kazania głoszone po polsku do ludu.

Nowsze badania nad tzw. kolekcją Piotra z Miłostawia (por. K. Bracha, *Nauczenie kaznodziejkie w Polsce późnego średniowiecza. „Sermones dominicales et festivales” z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*, Kielce 2007) czy ostatnio nad kazaniem o św. Stanisławie (por. S. Kuzmová, *Preaching Saint Stanislaus. Medieval Sermons on Saint Stanislaus of Cracow, His Image and Cult*, Warsaw 2013) dostarczają licznych dowodów, że ustalenie zasięgu wpływów czeskich i zależności od czeskich wzorców jest zagadnieniem kluczowym w badaniach nad praktyką sermunistyczną w średniowiecznej Polsce. Mimo dramatycznego uszczuplenia bazy źródłowej w porównaniu z tą, którą dysponował jeszcze Aleksander Brückner, kolekcje czeskich autorów należą do części spotykanych w polskich zbiorach. *Kazania średniowieczne* Brücknera potwierdziły wielką popularność w Polsce w XV wieku kazań Jana Sylwana i Jana Szczekny (Štěkna).

Postać Jana Sylwana (ok. 1370–1440) jest może najbardziej reprezentatywna dla związków kaznodziejstwa polskiego i czeskiego. Jan studiował w Pradze w tym samym czasie co Jan Hus, Hieronim z Pragi i znany później kaznodzieja i utrakwista Jakoubek ze Štříbra (Jacobellus de Misa, zob. ostatnio J. Marek, *Jakoubek ze Štříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011). Jego losy potoczyły się jednak odmiennie niż losy reformatorów czeskich. Jako augustinianin jeszcze przed ukończeniem studiów wyjechał do Krakowa, gdzie kontynuował studia teologiczne. Dużą część życia spędził w Polsce przy dworze jako spowiednik i kaznodzieja królewski (1394–1410). Pozostały po nim, między innymi, zbiory kazań *de tempore* — *Linea salutis aeternae* i *de sanctis* — *Exemplar salutis* oraz *Quadragesima salutis*. Z jego własnych słów dowiadujemy się, że zostały ułożone jako zbiory modelowych kazań do naśladowania. Nie jest zatem przypadkiem, że kolekcje te są licznie reprezentowane w bibliotekach polskich.

Stanislava Kuzmová w referacie *Kolekcja kazań „Exemplar salutis” Jana Sylwana* scharakteryzowała zbiory kazań Sylwana, wskazując na niekiedy błędną ich atrybucję w opisach katalogowych. Przeprowadzona przez badaczkę kwerenda w polskich bibliotekach wykazała, że lista kodeksów zawierających *Exemplar* obejmuje 14 jednostek (ponadto jeden kodeks zachowany jest w Budapeszcie).

Kolejny referat wiążący się z osobą Jana Sylwana dotyczył kodeksów ze zbiorów Biblioteki Narodowej, w których znajdują się jego zbiory kazań. Jerzy Kaliszuk w referacie *Kolekcje kaznodziejkie Jana Sylwana w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie*, rozszerzając temat zasygnalizowany w tytule wystąpienia,

mówił o wynikach swojej pracy polegającej na zidentyfikowaniu i zebraniu z wszelkich dostępnych źródeł wiadomości o średniowiecznych kodeksach rewindykowanych z Rosji i spalonych przez Niemców w 1944 roku. Na podstawie zachowanych notatek Marii Hornowskiej i innych źródeł udało się m.in. ustalić, że przed wojną w zbiorach Biblioteki Narodowej było 27 kodeksów z kazaniem Jana Sylwana, obecnie są tylko 3 (nb. dziękuję dr. Jerzemu Kaliszukowi za udostępnienie referatu przed ogłoszeniem go drukiem).

Jan Stejskal, autor m.in. książki *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma* (Praha 2004), też poświęcił swe wystąpienie osobie Jana Sylwana (*Vybraná kázání Jana Silvana v kontextu jeho italského působení*), ale już w późniejszym okresie jego życia, gdy w przebywał w Camaldoli i głosił kazania dla kleru zakonnego i świeckiego. Stał się wówczas głosicielem reformy duchowej i poprawy życia zwłaszcza wyższych warstw kleru.

Zdeněk Uhlíř w referacie *Počátky reformního kazatelství ve třetí čtvrtině 14. století*, nawiązując do swych wcześniejszych badań nad kaznodziejstwem czeskim (zob. *Středověké kazatelství v českých zemích: nástin problematiky*, „Almanach Historyczny” 7, 2005, s. 57–94, *Central European Preaching in the High and Late Middle Ages and its Polymorphic Unity*, w: *Rediscover. Final Conference Proceedings*, Prague 2010), omówił jego rolę dla rozwoju reformy w Czechach.

Krzysztof Bracha w referacie „*Sermo de die Iudicii*” Jana Milicza z Kromieryża w *polskich rękopisach z XV w.* zwrócił uwagę na typ kazania *de die Iudicii* w twórczości innego czeskiego kaznodziei, Jana Milicza z Kromieryża. Należał on do reformistów, zwolenników częstszego dopuszczania świeckich do komunii św. Jak

dowodzą zachowane dość licznie kodeksy, był czytywany, podobnie jak Konrad Waldhausen, szczególnie na Śląsku.

Także wystąpienie piszącego te słowa — „*Sermones de Carnisprivio*” w *polsko-czeskim kontekście* — poświęcone było jednemu typowi kazań, mianowicie, kazaniom przeznaczonym na zapusty (mięso-pusty, *in carnisprivio*). Pojawiają się one anonimowo w kilku XV-wiecznych rękopisach, obok kolekcji kazań Piotra z Miłostawia i Jana Sylwana. Zachowane kazania *ad carnisprivium* to najczęściej przykłady *sermones ad populum*, w jednym zaś przypadku kazanie *ad carnisprivium* zostało skierowane najwyraźniej do środowiska uniwersytetu. Zamiarem autora jest opublikowanie typowych kazań na mięsopust.

Tadeusz Trajdos w referacie *Mikolaj Czech w życiu religijnym Lwowa przełomu XIV/XV w.* przedstawił sylwetkę Mikolaja Czecha, który wprawdzie sam nie był kaznodzieją, lecz budowniczym i mecenasem związanym z lwowskimi dominikanami. Zagadką pozostaje jego pochodzenie, gdyż prawdopodobnie, mimo przydomka, nie pochodził z Czech.

Anna Zajchowska w wystąpieniu *Coram episcopo. Kazania Pawła Meysnera w katedrze wrocławskiej* zwróciła uwagę na działalność Piotra Meysnera, którego wzorcowe kazania odznaczały się jasnością wywodu, logiczną argumentacją i dobrą konstrukcją. W rezultacie posłużyły jako wzory do naśladowania dominikańskim studentom szkół wyższego stopnia.

Paweł Kras tym razem nie podjął tematyki czeskiej, husyckiej, lecz omówił typ kazań *contra haereticos* wybitnych pisarzy, Bernarda z Clairvaux i Helinanda z Froidmont („*Jak tępić lisy w pańskiej winnicy*”. *Antyheretyckie treści w kazaniach Bernarda z Clairvaux i Helinanda z Froidmont*). Wbrew jednoznacznej dzisiaj

konotacji słowa, mówiąc o heretykach, cysterscy autorzy, zwłaszcza Bernard, mieli na myśli również zwykłych grzeszników.

W podsumowaniu konferencji zabrał głos ponownie Stefan Bylina. Między innymi zwrócił uwagę, że trudno podsumować owe dwa dni — wypełnione tak różnymi referatami — bez konkluzji, że wciąż dalecy jesteśmy od odpowiedzi na podstawowe pytania o związki kaznodziejstwa czeskiego i polskiego. Wciąż mamy zbyt mało szczegółowych prac, potrzebne jest dalsze badanie kolekcji kazań, porównywanie i analiza ich treści, jednym słowem — potrzebne jest poszerzenie naszego stanu wiedzy, aby można było, stawiając nowe tezy, odpowiedzieć na zasadnicze pytania i wyjść poza ogólne konstatacje. Jest jednak nadzieja, że cenna inicjatywa warsztatów sermonistycznych, ożywiających na nowo badania nad kaznodziejstwem średniowiecznym w Polsce, przyczyni się znacznie do postępu badań w tej ciekawej dziedzinie mediewistyki.

Lista referatów:

- Stanisław Bylina, *Stuchacze kazań parafialnych. Polska i Czechy XIV–XV w.*
- Zdeněk Uhlíř, *Počátky reformního kazatelství ve třetí čtvrtině 14. století.*
- Krzysztof Bracha, „*Sermo de die iudicii*” Jana Milicza z Kromieryża w polskich rękopisach z XV w.
- Blanka Zilynská, *Synodální kazatelství v pražské předhusitské diecézi: možnosti výzkumu a jeho průkážky.*
- Pavel Soukup, *Synodální kázání Mariška Rvačky a Sěpána z Pálče.*
- Stanislava Kuzmová, *Kolekce kazaň „Exemplar salutis” Jana Sylwana.*
- Jerzy Kaliszuk, *Kolekce kaznodziejskie Jana Sylwana w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie.*

- Jan Stejskal, *Vybraná kázání Jana Silvana v kontextu jeho italského působení.*
- Tadeusz M. Trajdos, *Mikolaj Czech w życiu religijnym Lwowa przelomu XIV/XV w.*
- Anna Zajchowska, *Coram episcopo. Kazania Pawła Meysnera w katedrze wrocławskiej.*
- Martin Čapský, *Mikuláš Tempelfeld jako městský kazatel.*
- Mieczysław Mejor, „*Sermones de Carnisprivio*” w polsko-czeskim kontekście.
- Paweł Kras, „*Jak tępić lisy w pańskiej winnicy*”. *Antyheretyckie treści w kazaniach Bernarda z Clairvaux i Helinanda z Froidmont.*
- Martin Nodl, *Vztah rané jednoty bratské ke kazatelství, anebo slovo boží na ústupu?*
- Ota Halama, *K staročím svátečním postilám v husitství a utrakvismu.*
- Paulína Cermanová, *Místo kazatelství v apokalyptickém diskurzu.*

Swoją obecność zapowiadał także wybitny mediewista-literaturoznawca, prof. Wiesław Wydra z Poznania. Miał wygłosić referat *Polsko-czeskie perykopy w kazaniach z I poł. XV w.* Niestety, w ostatniej chwili z powodów zdrowotnych odwołał swój przyjazd.

Konferencję zorganizowali Krzysztof Bracha, główny pomysłodawca i promotor warsztatów sermonistycznych, reprezentujący Instytut Historii im. T. Matuffla PAN, a ze strony gospodarzy — Martin Nodl z Centrum Medievistických Studií UK a AVČR. Można pozazdrościć czeskim kolegom wspaniałych warunków pracy, dobrze wyposażonej biblioteki, przestronnych sal w budynku położonym w samym sercu Starej Pragi, kilka kroków od słynnej Kaplicy Betlejmskiej.

Mieczysław Mejor